

Interessant er diskussionen mellem de tyske instanser i slutningen af 1944 om bekæmpelsen af skibssabotagen. Marinen krævede, at der blev gjort noget effektivt, og Hitlers løsning var repressalier mod arbejderne og deres pårørende. Både Best og Pancke var imod. Som Best bemærkede, var dette den sikre vej til at få værfterne lukkede, men så var selvfølgelig også sabotagen bragt til ophør. Løsningen blev, at værnemagten stillede mandskab til bevogtning af værfterne. Episoden er interessant til belysning af, hvilke sabotageformer tyskerne var mest ømfindtlige overfor.

Rosengreens bog er et vægtigt bidrag til besættelsesforskningen. Den nuancerer den tyske besættelsespolitik, der i alt for høj grad tidligere – også af undertegnede anmelder – er blevet skildret monolitisk. Derudover er den et indlæg i den debat, der internationalt føres om beskaffenheden af det nazistiske diktatur, om Hitlercentrisme ctr. kompetencekaos. Den svingende linie i Danmark, kendetegnet ved de lokale instansers vilje og evne til at følge deres egen opfattelse (når de da ellers var enige indbyrdes), så længe Førerens øje ikke faldt på dem, synes at antyde et både-og snarere end et enten-eller.

Aage Trommer

BENT GRAVESEN: Socialdemokratiets strategiske overvejelser 1943–45. Ålborg Universitetsforlag, 1981. 178 s.

Gravesens analyse af Socialdemokratiets strategiske overvejelser i perioden 1943–45 er et led i et større projekt, hvis slutsten skal være en undersøgelse af den socialdemokratiske arbejderbevægelses situation ved indgangen til 1980'erne, hvor afmagten over for de økonomiske og politiske problemer har været karakteristisk. Det er kontinuiteten i udviklingen fra 1930'ernes optimisme og kampgejst til krise-70'ernes stigende desillusionering, der er interessefeltet. Gravesen mener at kunne konstatere en tiltagende opløsning i den socialdemokratiske arbejderbevægelse i slutningen af 1970'erne, d.v.s. han beskæftiger sig altså med en politik der – ud fra et marxistisk synspunkt – var fejlagtig fra starten.

Gravesens analyse tager sit udgangspunkt i den socialdemokratiske selvforståelse. Partiet så det som sin opgave at sørge for, at kapitalen spillede sine historiske roller til ende. Når borgerskabet svigtede, måtte Socialdemokratiet hjælpe til med at realisere det fulde demokrati, politisk og økonomisk, hvorefter et demokratisk og socialistisk samfund ville skabe sig selv. Der er altså på en gang tale om udpræget historisk determinisme og samtidig en socialdemokratisk bevidsthed om, at det kunne blive nødvendigt at hjælpe til med at dreje historiens hjul i den rigtige retning. Dette kan ske gennem et classesamarbejde med borgerskabet, således at kapitalen støttet af et reformarbejde udvikler det moderne industrisamfund, der samtidig med at det producerer et voksende proletariet skaber et socialdemokratisk magtgrundlag. Da borgerskabet er interesseret i at overleve, nærmer det sig af taktiske grunde selv arbejderbevægelsen, og forudsætningerne for et classesamarbejde er til stede. Socialdemokratiets politiske udvikling kan derfor kun forstås i relation til udviklingen i borgerskabet.

Endelig indgik USSR også som en faktor, der påvirkede Socialdemokratiets politiske overvejelser 1943–45. Det var vigtigt at have rede på, hvilken politik Sovjetunionen som stormagt og næsten-nabo ville søge at realisere over for de europæiske lande i en situation med fredskrise og en radikaliseret arbejderklasse. Det var nærliggende at trække paralleller til situationen efter første verdenskrig.

Gennem oprettelsen af Det erhvervsøkonomiske Institut i 1943 søgte det danske erhvervsliv at skaffe sig viden om det internationale borgerskabs forestillinger om efterkrigstiden. Gravesen er løbet ind i de obligate problemer med at få adgang til institutionelt kildemateriale. Men da der var tale om en interesseorganisation, der søgte at påvirke

udviklingen, har der aflejret sig et udmærket eksternt materiale, og det er udnyttet godt til påvisning af det danske erhvervslivs nyorientering mod en keynesiansk, ekspansiv finanspolitik til forebyggelse af den forventede store fredsarbejdsløshed. Mindre heldigt er det, at Gravesen bruger den eksilerede Christmas Møller-tilhænger Knud Secher som sandhedsvidne om de konservatives politiske opfattelse af efterkrigstiden. Mange af de eksilkonservative i Stockholm var Christmas Møller-tilhængere før noget andet, og Christmas Møller var netop ikke i overensstemmelse med sit partis ledelse i Danmark, når det drejede sig om dansk politik i efterkrigstiden.

I sin behandling af USSR's politik over for Vesteuropa og specielt Danmark, går Gravesen ud fra en analyse af det sovjetiske centrale bureaukratis klassebestemte efterkrigsinteresser og når frem til en konklusion, der bestemmer Sovjets målsætning til alene at sigte på en national genopbygningspolitik og sikringen af et fredeligt og sovjetvenligt Europa. Gravesen polemiserer her mod »magtlogikerne«, der tolker den sovjetiske politik som et forsøg på at maksimere den politiske indflydelse, hvor det var muligt. Uenigheden er næppe så stor. Hvis USSR's politiske målsætning var den af Gravesen angivne – og her har han ret – så arbejdede Sovjet netop over for Danmark frem mod sin målsætning ved at henvende sig til alle de grupper, der kunne komme til at spille en rolle efter krigsafslutningen. Sovjet placerede sig helt målbevidst i den position, hvorfra man havde de bedste muligheder for at realisere sin politik – hvordan udviklingen i Danmark mellem politikere og modstandsbevægelse så udviklede sig! Man spillede på flere heste – en taktik som har været karakteristisk for sovjetisk udenrigspolitik både før og siden! Russernes tilnærmelse til politikerne måtte som konsekvens skabe forvirring og uro specielt i danske modstandskredse – således som det fremgår af Erling Foss' telegram til Frihedsrådet 30/4 1945. Man kan diskutere, om det var russernes hensigt bevidst at skabe forvirring, men næppe at deres adfærd faktisk gjorde det.

Set i perspektiv af den egentlige målsætning med Gravesens analyse af Socialdemokratiets strategiske overvejelser 1943–45 er afsnittene om det programmatisk arbejde i perioden de vigtigste. Beskæftigelsen med borgerskabets forestillinger om efterkrigstiden og USSR's politiske målsætning i sin politik over for Danmark tjener hos Gravesen blot det formål at underbygge argumentationen for at Socialdemokratiets politiske overvejelser med henblik på efterkrigstiden foregik som en dialektisk proces mellem partiets forestillinger om det socialdemokratiske samfund og de partiexterne faktorer, der influerede på partiet. Det er Gravesens styrke, at han viser, at Socialdemokratiet havde en relativt afklaret forestilling om, hvad man ville nå politisk. Det var denne forestilling, der bestemte partiets adfærd, og ikke de partiexterne faktorer, således som det til tider lidt primitivt er blevet antydnet. Ifølge Gravesen er der kontinuitet og sammenhæng i partiets politik fra 1930'erne og frem gennem besættelsen til efterkrigstiden, og i sin analyse af *Politiske retningslinier af 20. juli 1944* og af *Fremtidens Danmark* påviser han dette. Den socialdemokratiske venstredrejning ved besættelsestidens slutning var ikke en overfladisk og panikagtig fraseradikalisering, men udtryk for at Socialdemokratiet mente det muligt i den givne situation at få realiseret væsentlige sider af sine forestillinger om det socialdemokratiske samfund.

Fascinationen af de store linier i Socialdemokratiets politik fører nogle steder til udeladelse af diskussioner, der måske kunne fremkalde parallaksefejl i det smukke vue. Det gælder f.eks. analysen af USSR's politiske virksomhed over for Danmark, hvor de anvendte kilder der undersøger Gravesens synspunkt er relevante, men man leder forgæves efter en stillingtagen til f.eks. Døssing-missionens funktion mellem russere og danske politikere. Det gælder også Gravesens fremstilling af afklaringsprocessen i den socialdemokratiske ledelse, som han påstår sker uden hensyntagen til situationen på arbejdsmarkedet. En »vi alene vide«-holdning kan nok indgå som en væsentlig bestanddel af karakteristikken af den socialdemokratiske inderkreds, men hvis man tidsmæssigt sammenholder den interne

afklaring i partiet med udviklingen på arbejdspladserne, kan der nu godt argumenteres for en påfaldende positiv korrelation.

Der er ikke meget egentligt nyt stof i Gravesens afhandling. Han er i denne sammenhæng ikke grundforsker, men benytter den foreliggende empiriske litteratur til at skabe nye perspektiver. Det er lykkedes ganske godt i den foreliggende bog. Tiden må så vise, om det også vil lykkes at vise en fortsat kontinuitet i Socialdemokratiets politik i efterkrigsperioden op til udgangen af 1970'erne.

Mogens Nielsen

Museet for Danmarks Frihedskamp: Registrant for museets dokumentsamling pr. 1. juli 1982 ved JØRGEN BARFOD. København, 1982. 116 s. 50 kr.

Frihedsmuseet har gennem årene oparbejdet en større samling af skriftlige kilder, oprindelig i tilknytning til genstandene, men efterhånden også i form af mere selvstændigt arkivalisk materiale. Samlingen er noget spredt og fragmentarisk, og ikke alt er lige væsentligt. Men særlig interesse samler de mange personlige beretninger fra modstandskampen. Registranten, udsendt i anledning af museets 25 års jubilæum, er derfor en meget velkommen gave til brugerne.

Hans Kirchhoff

BERTIL LUNDEVIK: Solidaritet och partitaktik. Den svenska arbetarrörelsen och spanska inbördeskriget 1936-39. Studia Historica Upsaliensia 114. Uppsala, 1980. 215 s.

Bertil Lundvik har med denne doktorafhandling udfyldt et hul i forskningen om Skandinaviens reaktion på Den Spanske Borgerkrig, 1936-39. Undersøgelsen er et led i et forskningsprojekt om det svenske klassesamfunds funktioner, folkebevægelserne, ved Uppsalas universitet. Det er derfor et hovedproblem for forfatteren at finde ud af solidaritetens forankring i folket.

Temaet om Den Spanske Borgerkrig er velvalgt, for i nyere tid har denne krig mere end andre virket stærkt ind på opinionsdannelsen i lande, der lå begivenhederne geografisk fjern. Datidens intense magtpolitiske og især ideologiske polarisering er en forklaring herpå. Krigen i Spanien blev af begge parter hurtigt ideologiseret og greb derved ind i alle de samfund, hvor kommunisme, demokrati og fascisme hørte til dagens hidsigt diskuterede emner.

Forfatteren har haft et bredt kildemateriale til sin rådighed, både pressen, de svenske hjælpekomiteers arkiver (dog især i Stockholm og Göteborg) og det svenske udenrigsministeriums arkiv, dog vedrørende det svenske politi kun i form af besvarede spørgsmål. Forfatteren har begrænset sig til at undersøge arbejderbevægelsens bidrag og nævner kun sporadisk den borgerlige presses opfattelse. Årsagen er, at bidragene helt overvejende kom fra arbejderbevægelsen, omend inddragelsen af de borgerliges synspunkter kunne have rejst interessante spørgsmål. Forfatterens anden hovedbegrænsning er, at han holder sig til en undersøgelse af aktørernes normholdninger, dvs. han afstår fra de interessante vurderinger, der kunne fremkomme, hvis de svenske holdninger blev konfronteret med de faktiske forhold i Spanien. Derved går forfatteren glip af en væsentlig dimension. Forfatteren holder sig således meget inden for den svenske ramme. Den grundige behandling af de svenske forhold indbyder til visse sammenligninger med de danske forhold.

Undersøgelsen viser klart, at de svenske og de danske socialdemokrater stod i samme, ubehagelige dilemma: de havde begge regeringsansvar, og måtte således både tænke på